

ВЕРБАЛ ВА НОВЕРБАЛ МУЛОҚОТНИНГ ҲИССИЁТЛАРНИ/ЭМОЦИЯЛАРНИ РАМЗИЙЛАШТИРИШ УСУЛИ СИФАТИДА

Абдираззоқов Бобур

Самарқанд давлат чет тиллар институти ўқитувчиси

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар: Мулоқот, хиссиёт, вербал ва новербаллик тушунчаси, коммуникатив тушунчалар.

Аннотация

Ушбу мақола Мулоқот жараёнида эмоцияларни рамзийлаштириш усуллари тадқиқ етган. Мулоқотнинг вербал ва новербал усуллари ўрганилган. Мақолада ушбу жараёнда юзага келган муаммо ва камчиликлар тадқиқ етилган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

“Мулоқот” тушунчасини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан чуқур ҳар томонлама ўрганиш долзарблиги ҳақидаги баёнот олимларнинг (филологлар, семиотиклар, файласуфлар ва бошқалар) эътирозларига сабаб бўлиши эҳтимолдан йироқдир. Шу ўринда, Г. Г. Почепцовнинг ўринли бир изоҳини эсга олайлик. Унинг таъкидлашича, “мулоқот – гуманитар фанларнинг доимий объектларидан биридир” (Почепцов 1998; 9), у аслида инсон ҳаётида тобора мураккаблашиб бораётган ижтимоий воқеъликларни тўғри талқин қилиш ва ундаги мавжуд муаммоларни самарали бартараф этиш каби вазифаларни ўзида мужассамлаштиради.

Замонавий фанда кўплаб “коммуникатив” тушунчалар мавжуд бўлиб, уларнинг муаллифлари тилшунослар, психологлар, семиотиклар, бошқа фанлар вакиллари (асосан гуманитар соҳа вакиллари). Шундай қилиб, ушбу муаммо бўйича кўплаб ишларни чуқур таҳлил қилган Г. Г. Почепцов қуйидаги асосий алоқа моделларини аниқлайди – лингвистик, адабий, театрал, герменевтик, фолклор, семиотик, маданий, прагматик, психоаналитик, мифологик, социологик, матн, фалсафий, ўйин, материал, антропологик, деконструктивистик, постструктуралистик, математик, кибернетик, ижтимоий-психологик, контент таҳлили, интеллект ва конфликтология каби моделларни санаб ўтади (Почепцов 1998; 9-72). Ушбу коммуникатив моделлар рўйхатидан фаннинг турли (тилшунослар, адабиётшунослар, семиотиклар) соҳа вакиллари кенг доирадаги қизиқишларини ва шунга мос равишда “мулоқот” тушунчасини ўрганиш ва талқин қилишда кўплаб ёндашувларни пайқаш қийин эмас.

Мулоқотни тадқиқ қилишдаги ёндашувлар ва технологияларнинг бир-биридан кескин фарқ қилишига қарамай, олимлар унинг мавжудлигининг белги шакли хусусидаги фикрлари муштаракдир. Мулоқот вербал ёки новербал шаклда амалга оширилади. Демак, ўз-ўзидан кўриниб турибдики, инсоннинг фикри, ғояси унга мос белги, яъни вербал ёки новербал воситалар ёрдамида амалга оширилади.

Инсон онгида жойлашган ва фаолият юритувчи психик конструкциялар сифатидаги тушунчалар маданий-семиотик макон ва замонда мавжуддир. Улар белгиланган когнитив структуралардир.

Уларнинг маъно шакллари вербал бўлиши шарт эмас. Тушунчалар лингвистик бўлмаслиги ҳам мумкин; бошқача қилиб айтганда, улар анъанавий тилда ифодаланмаган (ушбу атаманинг тор маъносида), яъни бошқа вербал бўлмаган рамзий белгига эга. Улар, масалан, расм, меъморчилик намунаси, рақс, маросим ва бошқа воситалар ёрдамида шакллантирилган бўлиши мумкин.

Семиотик омил – маданият, шу жумладан, тил тараққиётининг асосий шартларидан биридир. Маданий концепт ўзининг рамзий ташқи кўринишига кўра, бир томондан, унинг ташувчиси ва ишлаб чиқарувчиси – шахс фаолиятида унинг олами идрок этишига қаратилган интеллектуал фаолиятлари натижасида намоён бўлса, иккинчи томондан, уларни амалга ошириш усули сифатида унинг ўзи ташувчи ва ишлаб чиқарувчи сифатида намоён бўлади. У темпорал-фазовий узлуксизлик белгилар билан қуролланган. Аломат, яъни белги (вербал ва новербал) – бу инсон онгида маълум бир фикр, ғоя мавжудлигининг ишончли далилидир.

Шундай қилиб, инсон тафаккури нафақат белгилар билан шаклланади, балки ҳосил бўлади. “Белги нафақат тайёр руҳий таркибни этказиш мақсадига хизмат қилади, балки бу таркибнинг ўзи шаклланидиган ва биринчи марта тўлиқ аниқликка эга бўлган воситадир.” (Кассирер 1996; 203-204).

Инсон томонидан ташқи ва ички дунёнинг когнитив-эмоционал ривожланиши ўз моҳиятига кўра принципал жиҳатдан рамзийдир; бу унинг воқеликни билиш жараёнининг ўзини ҳам, унинг натижаларини ажралмас семиотик аниқлашни ҳам таъминлайдиган белгилар тизимларидан фойдаланишни назарда тутди. Э. Сепирнинг мажозий ифодасига кўра, “бутун маданият, қолаверса, шахснинг хулқ-атвори ҳам рамзийлик билан кенг қамралгандир” (Сепир 1993; 207). Маълумки, воқеъликни инсон турли семиотик усуллар орқали, жумладан вербал (ҳақиқий тил) ва новербал мулоқот (санъат асари намунаси, масалан меъморий намуна, сурат, график тасвир ва ҳоказо) орқали идрок этади. Файласуф, тилшунос Ж. Ортега-и-Гассет идрок жараёнининг семиотик табиати ҳақида тўғри бир фикрни илгари суради, яъни: “Маълум бир хусусият алоҳида тафаккур предметига айланиши учун мавҳумлаштириш саъй-ҳаракатлари натижасини тузатувчи ва уни амалга оширувчи мос белги/рамз керак (Ортега-и-Гассет 1990; 74). Лингвистик ва нолингвистик белгилар ва белгиларнинг гносеологик функцияси ҳеч қандай ҳолатда ягона бўлмайди. Улар табиатан коммуникатив, информацион ва экспрессив функцияларга эга бўлади.

Энг умумий шаклда белгини бир томондан умумий маънода ахборот ташувчиси, иккинчи томондан эса, бир маданият орқали уни бошқасида сақлаб қолиш ва ривожлантириш усули сифатида белгилаш мумкин. Амалдаги белги турига қараб (вербал ёки новербал), мулоқот шакли вербал ёки новербал бўлиши мумкин. Инсонлар орасидаги ҳақиқий лисоний мулоқотда бу икки турдаги алоқалар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, ҳақиқатда ягона, мураккаб тузилган коммуникатив тизимни ифодалайди.

Алоқа тизимларини ўрганиш бўйича кўплаб нуфузли мутахассислар онтогенез нуктаи назаридан вербал ва новербал алоқа воситалари ягона коммуникатив бирликни англатишини исботладилар (integrated communicative unit) (Woodall 1996; 146). Немис паралингвистлари К. Элих ва Ж. Ребейнларнинг новербал мулоқотни экспериментал маълумотларга асосланиб қуйидаги турларга бўлишларини анча ишонарли деб усул эканлигини эътироф этадилар: а) комитатив (komitative, яъни ҳукмрон новербал мулоқот табиий тил билан бирга келади), б) тақдимот (presentative – имо-ишора тили, анъанавий тил билан бирга), в) остенсив (ostentative – масалан, эшикнинг намоёишкорона ёпилиши ва қисқача оғзаки изох) (Ehlich, Rehbein 1982; 7-9). Шундай қилиб, инсоннинг барча коммуникатив ҳаракатлари маълум даражада анъанавийлик билан вербал ва новербал (ёки паралингвистик) кўринишларига бўлиниши керак (Ehlich, Rehbein 1982; 11). Аслида, ҳақиқий мулоқотда улар яхлитликда ҳаракат қилишади. Шундай қилиб, рус паралингвисти И. Н. Гореловнинг фикрича, новербал белгилар “хамроҳлик ва мустаҳкамлаш функцияларига эга (ёки тўлдирувчи)” (Горелов 1981; 13). Ушбу функцияларнинг долзарблиги, бизнинг фикримизча, алоқа турига боғлиқ (нутқ тури, функционал услуги, нутқ жанри ва

бошқалар). Новербал воситалардан фойдаланиш частотаси ва коммуникатив ва ижтимоий аҳамиятга эгаллиги инсоний мулоқот соҳаси билан белгиланади (қиёсланг: тил – бу атаманинг кенг маъносида – илмий симпозиумда олимлар ўртасидаги мулоқот ва уларнинг банкет залида ёки, масалан, сиёсий митингда мулоқот қилиш тили).

“Авербал ҳаракатлар (стулнинг ғичирлаши, эшикнинг ғийқиллаши, бош қимирлатиш, қараш, имо-ишора ва ҳоказо), – деб ёзади И. Н. Горелов, – коммуникатив актга киритилган бўлиб, вербал стимул ёки вербал реакцияни тўлиқ алмаштиради” (Горелов 1981; 10). И. Н. Гореловнинг кўплаб матнларни синчковлик билан таҳлил қилиши (асосан адабий) коммуникатив ҳаракатларнинг новербал ва вербал компонентларини амалга ошириш хронологиясини очиб берди: уларнинг биринчиси, қоида тариқасида, иккинчисидан олдин келади (Горелов 1981; 79).

Шахс томонидан вербал ва новербал алоқа кодларидан фойдаланиш, биринчи навбатда, уларнинг ҳар бирининг маълум чекловлари билан боғлиқ. Шу билан бирга, И. Н. Горелов таъкидлаганидек, “паралингвистик белги... мавҳум тафаккур конструкиялари бўлган денотацияларни назарда тутадиган бўлсак, лингвистик белгидан кўра чекланганроқ кўринади” (Горелов 1981; 8). Мураккаб мавҳум фикрни тушунтириш ёки, мисол учун, грамматик замон категорияларни (“агар”, “кейин”, “қачон” ва бошқалар.) новербал шаклга мос равишда шакллантириш анча қийинроқ. Шунинг учун биз новербал белги ёки алоқа кодининг маълум бир “аграмматизми” ҳақида хулоса қилишимиз мумкин.

Рус ва хорижий тадқиқотчиларнинг (Горелов 1981; Колшанский 1974; Kendon 1981; 56) ишларида тилшуносларнинг одамлар ўртасидаги новербал мулоқот коди муаммосини, хусусан, вербал ва новербал алоқаларнинг уларнинг онтогенезидаги ўзаро боғлиқлигини ўрганишга этарлича эътибор бермаганлиги, қайта-қайта таъкидланган. Шу билан бирга, илмий назарий адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, сўнги ўн йилликда белгиланган муаммо тилшунослар ва паралингвистлар, айниқса европалик олимлар томонидан тобора фаол ва самарали муҳокама қилинмоқда (Burgoon 1996; 6-11; Woodall 1996; 130-132). Шуниси эътиборга моликки, аслида инсоннинг мулоқот мақсадини кодлаш ва декодлашнинг новербал усули аҳамиятини қадимги даврлардаёқ, яъни риторика фанининг туғилиши даврида тушунишган. Шундай қилиб, нотик Квинтилиан томонидан фикрларни ифодалашнинг новербал усулларида фойдаланишда риторик маҳоратнинг муҳимлигини таъкидлаган эди (Kendon 1981; 28-29). Риторик мулоқот учун новербал воситаларнинг долзарблиги билан бир қаторда, у яна бир муҳим амалий қизиқишга эга: новербал код маълум тоифадаги одамларни, масалан, карларни ўргатишда ягона восита сифатида ишлатилиши мумкин (Ekman, Friesen 1981; 73; Kendon 1981; 29-30).

Фанда “новербал мулоқот” атамаси (Kendon 1981, 4-бет) Кендонга тегишли саналади. Унинг фикрича, “хабарлар (messages) инсон ёки бошқа тирик мавжудотнинг амалий ҳаракатлари (practical actions) сифатида ёки тимсол (iconic) тарзда кодланиши мумкин. <...> Ахборотни узатишнинг тимсолий усуллари, биринчи навбатда, сўзлар каби рамзий тизимларни (symbol systems) ўз ичига олади (Kendon 1981; 5)

НOVERBAL коммуникатив ҳаракатлар (communicative acts) бир қатор муҳим функцияларни бажаради, улар қуйидагиларни ўз ичига олади: 1) вербал равишда айтилган нарсани такрорлаш (repeat); 2) вербал хабарнинг бир қисмини новербал воситалар билан алмаштириш (substitute); 3) вербал шаклланган хабарни новербал хабар (verbal message) орқали тўлдириш (complement) ёки аниқлик киритиш (clarify); 4) новербал тарзда оғзаки баёнотнинг қарама-қаршилиги ёки инкори (contradict); 5) овоз билан маълум сўзларни ажратиб кўрсатиш (Ekman, Friesen 1981; 87). Бошқача қилиб айтганда, коммуникантларнинг новербал ҳаракатлари инсоний мулоқотда уларнинг коммуникантларидан кам муҳим ўрин эгаллайди. Бундан ташқари, маълум коммуникатив ҳаракатларда, биринчи навбатда, эмоцион жихатдан бойитилган, эмоцион ҳаётий вазиятларни акс эттирувчи, улар кўпинча доминант функцияга эга.

Инглиз олими Ю. Бургун, бизнинг фикримизча, новербал мулоқотнинг тасвирий тавсифини тўлиқ беради. У, олимнинг фикрича, а) ҳамма жойда (omnipresent); унинг ташқарида ҳеч қандай мулоқот йўқ; б) кўп функцияли; у жуда кўп муҳим функцияларга эга; в) одамларнинг бир-бирини яхшироқ тушунишига ёрдам беради; г) филогенез жиҳатидан бирламчи (phylogenetic primacy); «in our development as species nonverbal communication predated language» (“шахс сифатида ривожланишимизда новербал мулоқот тилдан олдин туради”) д) у ҳам онтогенетик устунликка эга, болалардаги дастлабки тилни ўзлаштириши асосан новербал усулда амалга оширилади; е) вербал мулоқот нимани ифода эта олмаслигини ёки/ва ифодаласлиги кераклигини ифодалай олади; ё) инсон мулоқотнинг вербал шаклига қараганда ишончлироқ (trusted) (Burgoon 1996; 6).

Бу ерда оғзаки шакллантирилган баёнотларда катталар коммуникаторларининг ишончсизлигини экспериментал равишда ўрнатган баъзи паралингвистларнинг кузатишларини эслатиб ўтиш ўринлидир. Одамлар билан мулоқотда оғзаки бўлмаган хатти-ҳаракатлар оғзаки нутқдан кўра ишончлироқдир. Қизиғи шундаки, болалар, аксинча, сўзларга ишонишади (Woodall 1996; 138-139). Шунингдек, оғзаки новербал усуллари вербал усулларга қараганда анча самаралироқ ва самаралироқ эканлиги аниқланди. Хусусан, бу қоида, В. Удоллнинг сўзларига кўра, салбий характердаги эмоционал кайфият билан бойитилган зиддиятли вазиятлар учун долзарбдир (Woodall 1996; 139). НOVERBAL алоқа воситаларини кўпинча «windows to the soul» “қалб деразалари” деб аталиши бежиз эмас (Burgoon 1996; 8), бу онгсизлик даражаси билан боғлиқ бўлган ўзининг лингвистик бўлмаган хатти-ҳаракатларини психологик назорат қилишнинг сезиларли қийинчилиги билан боғлиқ. Ф. Ницшеннинг экспрессив афоризми бу борада далолат беради: “Одамлар оғзлари билан бемалол ёлғон гапиришади, бироқ уларнинг юз ифодаси бир вақтнинг ўзида барибир ҳақиқатни айтади” (Почепцов 1998; 124). Почепцовнинг экспериментал йўл билан олинган хулосалари диққатга сазовордир: ёлғон гапирадиган одамлар, айниқса болалар, у ёки бу шаклда қафтлари билан оғзини беихтиёр ёпишади. Айтганча, маълум фактлар ва одамларга ўзларининг ҳақиқий муносабатини исботлаш учун беморларнинг ихтиёрий ҳаракатлари мисолларидан фойдаланадиган психоаналитикларнинг ишларини эшлаш ортиқча бўлмайди. Умуман ҳар қандай беморнинг қонуний эрини ёқтирмаслигини, унинг руҳий ва жисмоний ҳолатига ҳалокатли таъсир кўрсатадиган ва уни клиникага олиб борадиган туйғусини вербал равишда яширган никоҳ узуги тақиладиган бармоғини мунтазам равишда кесиши билан тавсифланган ҳолатни келтириш кифоя.

Новербал алоқа каналининг ижтимоий аҳамияти статистик маълумотлар билан ишончли тарзда кўрсатилган барча маълумотларнинг 60% (Burgoon 1996; 3) дан 93% (Woodall 1996; 136) гача шу тарзда узатилади, бу эса мутахассисларнинг оғзаки бўлмаган мулоқотга назарий ва амалий қизиқишининг сабабидир. Замоनावий билимларнинг турли соҳалари: тилшунослар новербал кодларининг тузилишини ва уларнинг оғзаки алоқаларга алоқасини ўрганиб чиқдилар (nonverbal codes); антропологлар маданиятнинг турли хил турларида новербал алоқа воситаларини ўрганадилар, унинг миллий ўзига хослигини белгилайдилар; психиатрлар ва психоаналистлар одамларнинг новербал оғзаки хатти-ҳаракатларига қизиқишади; Социологлар новербал қолиплар масаласини турли ижтимоий гуруҳлар вакилларига хос хусусиятлар сифатида ўрганадилар ва ҳоказо (Burgoon 1996; 22). Шу билан бирга, мулоқотнинг вербал ва новербал турларини ўрганаётганда олимлар ифода ва ифода усуллари ҳамда инсон тафаккурининг фиксация шакли – лингвистик ва нолингвистик белги билан шуғулланиши тайин.

Public relation (оммавий алоқалар) соҳасидаги мутахассисларнинг тадқиқотларида новербал ва вербал белгиларнинг ижтимоий-психологик аҳамияти ҳақида қизиқарли маълумотлар келтирилган. Америкалик ишбилармонлар ўртасида ўтказилган социологик сўров натижаларига кўра, маърузачининг хабарини эмоционал баҳолаш унинг юз ифодаларига 55%, нутқининг фонетик-артикуляция хусусиятларига 38% ва матннинг лексик мазмунига боғлиқ нутқнинг атиги 7 фоизини ташкил қилади холос (Почепцов 1998; 146).

Ҳар хил турдаги белгиларнинг улуши, биз аллақачон таъкидлаганимиздек, кўплаб омилларга боғлиқ: алоқа соҳаси ва вазиятнинг ўзи, яъни унинг иштирокчилари, уларнинг билим даражаси, ёши ва бошқалар, уларнинг ахборот ва мулоқот мақсадлари, мулоқот қилувчилар сони, алоқа макони ва шакли ва бошқалар. Инсоннинг рамзий хулқ-атворининг бир усули сифатида, новербал белгилар эмоционал мулоқот учун айниқса муҳимдир, одатда эмоционал ҳодисалар билан қўзғатилади (одатда вербал ҳаракатлар билан бирга келади). Биз бу лингвистик фактни новербал алоқа тури учун инсоннинг ҳис-туйғуларини ифодалаш учун ажойиб имконият сифатида изоҳлаймиз. Бошқача қилиб айтганда, новербал белгилар сўзловчининг табиий тилда оғзаки ифодалаш қийин бўлган коммуникатив ниятларини тушунтиришга ва кўпинча тушунтиришга қодир. Туйғуларнинг адекват тилга олиниши уларнинг табиати, тарқоқ характери билан мураккаблашади (Телия 1987; 65-74-). Ушбу ҳолат эмоционал мулоқот шароитида мулоқот қилувчиларнинг новербал кодга энг фаол ва энг муҳими, жуда самарали мурожаатини амалга оширади.

Шундай қилиб, Элих ва Ребине инсоннинг эмоционал алоқаси учун энг муҳим ва аниқ функциялар орасида алоқа ўрнатиш, саломлашиш, хайрлашиш, истак ёки, аксинча, мулоқотни давом эттиришни истамаслик киради (Ehlich, Rehbein 1982; 67-68). Эмоционал мулоқотда новербал коднинг ижтимоий-психологик аҳамияти, бизнингча, жамиятнинг ахлоқий нормалари билан ҳам белгиланади. Бир коммуникатор билан бошқаси билан суҳбатни давом эттиришни истамаслик одоб-ахлоқ қоидалари туфайли ҳар доим ҳам оғзаки тушунтириб бўлмайди. Бироқ, уни новербал, паралингвистик воситалар орқали осонгина ифодалаш мумкин. Бу ҳолда олимлар томонидан (Ehlich, Rehbein 1982; 67) аниқланган энг кўп ишлатиладиган тилга оид бўлмаган воситалар – бу нигоҳдир (ҳеч бўлмаганда европа маданиятида). Мулоқотчининг новербал коддан фойдаланиш фаолияти, анъанаси, биринчи навбатда, унга мулоқот қилишни истамаганлиги, нотўғри хатти-ҳаракатлари, ёмон хулқ-атвори ва бошқалар учун айблов санкцияларини бериш қийинлиги билан изоҳланиши керак.

Новербал белгиларнинг таснифи турли мезонларга асосланиши мумкин. Шундай қилиб, новербал белгиларни икки гуруҳга бўлишни таклиф қилиш мумкин: соматик (*somatic*) ва маданий (*cultural*). У биринчисига ишора қилади, жумладан: а) шахснинг кинетик (*kinesics*) хатти-ҳаракати, яъни унинг тана қисмларининг ҳаракати (*body-signs*), б) инсон танасининг физиологик-кимёвий реакциялари (*chemical*), масалан, қайғу рамзи сифатида кўз ёшлари, в) тери реакциялари (*dermal*), масалан, юзнинг қизариши, г) ҳарорат ёки иссиқлик реакциялари (*thermal*), масалан, пешонада тернинг пайдо бўлиши ёки белда совуқликни ҳис қилиш ва шунга мос равишда иккинчисига – а) артефакт белгилари (*artifactual signs*), масалан, мебел (*furniture*) ёки қўнғироқ товушлари (*bell*), б) атроф-муҳит билан боғлиқ белгилар (*environmental*), масалан, товушлар (*signals*), дарахт ва бошқалар. Аслида, белгиларнинг тавсия этилган таснифи қарама-қаршилиқ “ички” ва “ташқи” ҳамда бошқалар тамойилига асосланади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. М., Наука, 1980. -168с.
2. Кассирер Э. Философия символических форм // Антология культурологической мысли. М., Изд-во Рос. Откр.ун-та, 1996. –С 202-209.
3. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М., Наука, 1990. -218с.
4. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. М., Центр, 1998. -146с.
5. Ортега-и-Гассет. Две великие метафоры // Теория метафоры. М., Прогресс, 1990. –С 68-81.
6. Сепир Э. Язык, раса и культура // Избранные труды по языкознанию и культурологии. М., Прогресс, 1993. –С 185-194.
7. Телия В.Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке // Сущность, развитие и

функции языка. М., Наука, 1987. –С 65-74.

8. Burgoon J. *Nonverbal Communication // Nonverbal communication. The unspoken dialogue* New-York. The McGraw-Hill Companies, 1996. –P 3-160.
9. Ekman P., Friesen W. *The repertoire of nonverbal behavior // Nonverbal communication, interaction and gesture. Selections from Semiotica. The Hague-Paris-New York. Mouton Publishers, 1981. –P 57-106.*
10. Ehlich K., Rehbein J. *Augenkommunikation // Arbeiten zur theoretischen und angewandten Linguistik. Amsterdam, John Benjamins, 1982. –P 165-238.*
11. Heelas P. *Emotions across cultures // Objectivity and cultural divergence. Cambridge University Press, 1984. –P 21-42.*
12. Kendon A. *Introduction: Current Issues in the Study of Nonverbal communication // Nonverbal communication, interaction and gesture . Selections from Semiotica. The Hague-Paris-New York. Mouton Publishers, 1981. –P 1-56.*
13. Woodall W. *Relationships between verbal and nonverbal communication // Nonverbal Communication. The unspoken dialogue. New-York. The McGraw-Hill Companies, 1996. –P 135-187.*
14. Sherzodovich, A. S., & Jamshedovich, B. F. *THE MAIN FEATURES OF THE TRANSLATION OF LITERARY TEXT. Sciencepublish. org, 16.*
15. Daminov Navruz, K. (2022). *About Some Errors in the Process of Simultaneous Interpretation. <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/446>, 2(8), 1-7.*